

Bikkelen, tollen en tiepelen

Een zomer lang oude straatspelletjes in het buitenmuseum

Door Ad Geerdink

In haar autobiografische bundel 'Wat ik nog weet' beschrijft Annie M.G. Schmidt hoe ze als enig kind uit een 'stadsmilieu' op een dorpschool voortdurend het middelpunt van pesterijen was. Dat ze zich staande wist te houden, was te danken aan een kinderspel. "Gelukkig kon ik goed bikkelen. Elke dag, op iedere gladde stoep zaten meisjes twee aan twee hartstochtelijk te bikkelen, met bikkels van been en een bal." Bikkelen? Welk kind van nu weet nog wat bikkelen is? Dit geduld- en behendigheidsspel heeft het in de loop der tijd afgelegd tegen andere vormen van kindervermaak. Deze zomer kan er echter weer volop gebikkeld worden in het museum. Het evenement 'Hé, kom je buiten spelen?' biedt jong en oud de mogelijkheid hun hart op te halen aan straatspelletjes die in de jaren twintig en dertig rond de Zuiderzee werden gespeeld. Een zomervakantie lang tiepelen, petjebal en futten, maar dan wel 'met opbosjes'.

Het bikkelspel waar Annie M.G. Schmidt in haar jeugd zo verzot op was, is eeuwenlang in heel Nederland gespeeld. Vooral door meisjes. Het spel staat afgebeeld op zeventiende-eeuwse tegels en ook op een vroeg achttiende-eeuws schilderij van Willem van Mieris zijn twee bikkellende meisjes te zien. Voor het spel waren vier bikkels en een bal nodig. Een echte bikkel is het sprongbeen uit een achterpoot van een schaap, maar er waren ook metalen bikkels in gebruik. De benen bikkels werden vaak rood geverfd. De bikkelbal was gewoonlijk een grote gebakken knikker of een massieve gummibal. Het spel werd bij voorkeur op een hardstenen stoep gespeeld. De spelregels waren simpel: tussen het opgooien en vangen van de bikkelbal

moesten er zoveel mogelijk van tevoren afgesproken handelingen worden verricht. Dit kon het oprapen of het op een bepaalde zijde leggen van de bikkels zijn. Al deze zijden hadden namen. De holle zijde was de 'put' of 'kuilder', de bolle zijde heette 'bolleke' of 'stovert', de ene vlakke zijde was de 'esser' en de andere de 'staander'. Tijdens het bikkelen werden ook liedjes gezongen die per dorp of streek verschilden.

Uitgestorven

Het bikkelen moet ergens in de jaren zestig zijn uitgestorven. In een door het Meertensinstituut gehouden enquête uit 1943 - 'Kinderspelen voorheen en thans' - wordt het bikkelen in ieder

geval nog door de correspondenten genoemd. Het instituut hield deze enquête omdat de volkskundigen zich zorgen maakten om het kinderspel, dat als "spontane uiting van spel drift en ontspanningsbehoefte, dadendrang en neiging tot groepsvorming bij het kind" volgens de auteurs in de twintigste eeuw in ons land hard achteruit was gegaan, "...tot schade van het kind zelf en van zijn opvoeding". Als redenen voor de achteruitgang gaven A. Hallema en J.D. van der Velde op: de opkomst van de sport ("er is hier maar één spel waar onze jongens in opgaan: voetbal, voetbal en nog eens voetbal"), het drukker en gevaarlijker wordende verkeer, de te kleine speelplaatsen en de mechanisatie, waartoe de auteurs de radio, de film, de fiets en de overvloedige fabricage van speelgoed rekenden. Om het tij nog enigszins te keren, stelden de auteurs voor speeltuinen en speelplaatsen in te richten onder het motto 'gelegenheid maakt genegenheid' en om tijdens de gymnastieklessen meer aandacht te besteden aan het leren van spelletjes opdat "...de jeugd van baldadigheid af en naar het spel toe gebracht worde". We weten inmiddels dat de volkskundigen er niet in geslaagd zijn het tij te keren. Dat was ook een onmogelijke opgave. De concurrentie op het straatspel is er sinds de enquête alleen maar sterker op geworden. Tegen de televisie, de speelgoedindustrie, de spelcomputer en de toenemende onveiligheid op straat blijkt geen kruis gewassen. In Engeland probeert men sinds kort de teloorgang van het straatspel te stoppen door kinderen tijdens het speelkwartier verplicht vijf minuten les in straatspelletjes te geven. Of het helpt valt te betwijfelen.

Herinneringen

De jeugd van nu heeft zijn eigen speelpatroon. Daar passen overigens nog steeds oude straatspelletjes in. Sommige tikspelletjes en vormen van verstoppertje worden nog steeds gespeeld. En wat te denken van hinkelen en knikkeren. Nog steeds zijn er 'stuiters' en 'knarren' te koop bij de Bart Smit. Aan het knikkeren bewaar ik zelf dierbare herinneringen. De met zorg opgezette 'stuijer' achter de net iets opstaande tegel. Het zalige gevoel van kletterende knikkers tegen de binnenkant van je benen die allemaal hun doel hadden gemist. Tegelknikkeren heet dit, weet ik nu, één van de vele varianten van het knikerspel naast 'koegelen', 'futtien', 'stoeken', 'knarren' en 'kuiltjeknikkeren'. 'Tiepelen' of 'pinkelen' deden we ook. Dit was een slagspel met een lange stok en kort houtje, dat werd opgewipt en daarna zover mogelijk moest worden weggeslagen. Als kind was ik me er niet van bewust dat ook dit al een eeuwenoud spel was. Zo heeft iedereen zijn eigen herinneringen aan het straatspel uit zijn jeugd. In een bepaald opzicht komen al deze herinneringen overeen. Ze zijn doortrokken van een vage weemoed, die opduikt bij de gedachte aan de innige verbondenheid die je als kind op

straat en op het schoolplein voelde en van een heimwee naar de overzichtelijke wereld die toch vol van spanning was. Die heimwee wordt treffend onder woorden gebracht door Theo Thijssen, de auteur van 'Kees de Jongen'. In de autobiografie over zijn kinderjaren, 'In de ochtend van het leven', vraagt hij zich verbaasd af waar hij de tijd vandaan haalde om naar school te gaan, zijn moeder te helpen en daarnaast ook nog eindeloos lang op straat te spelen. Met zijn hoepel bijvoorbeeld: "Statig rolde je hoepel en het lantaarntje in het midden hing doodstil. Ik wist eenvoudig van trots niet hoe ik kijken moest als ik achter dit wonder stapte, telkens met beleid m'n hoepel niet een harder tikje gevend dan hij nodig had om zijn evenwicht vol te houden."

Zomerevenement

Het evenement 'Hé, kom je buiten spelen' biedt volop gelegenheid deze jeugdherinneringen op te halen. Het is echter niet alleen bedoeld voor

ouderen. Met het evenement wil het museum een gesprek op gang brengen tussen de generaties over het straatspel van vroeger en nu. En hoe kan dat beter dan door de spelletjes met elkaar te spelen? Door het hele buitenmuseum wordt daarom een circuit van dertig straatspelletjes uitgezet. Als leidraad dient een kwartetspel. Op de speelkaarten staan afbeeldingen van straatspelletjes met daarbij de plaats in het museum waar ze gespeeld kunnen worden. De uitgave van dit kwartetspel is mede mogelijk gemaakt door de Westfriese Rabobanken. Om het evenement compleet te maken is in het pand Zoutkamp 7 een expositie te zien van prachtige foto's van spelende kinderen uit ons eigen fotoarchief. ■